

ТИПОЛОГІЯ ЗАСОБІВ ЗВ'ЯЗНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАХІДНИЙ КОНТЕКСТИ

TYPOLOGY OF COHESION DEVICES IN CONTEMPORARY LINGUISTICS: UKRAINIAN AND WESTERN CONTEXTS

Дубик А.М.,

orcid.org/0009-0005-0167-6787

аспірант кафедри української мови

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Стаття присвячена системному аналізу типології засобів зв'язності в сучасній лінгвістиці крізь призму двох наукових шкіл – української та західної. Актуальність роботи зумовлена потребою в зіставленні підходів до розуміння категорії зв'язності, яка є ключовою характеристикою тексту як цілісної комунікативної одиниці. У дослідженні окреслено теоретичні засади трактування когезії та когерентності, з'ясовано їхні спільні та відмінні риси. Зосереджено увагу на класифікації лексичних і граматичних засобів зв'язності. У статті застосовано зіставний підхід, що передбачає аналіз когезивних засобів у межах різних теоретичних моделей та їх інтерпретацію з урахуванням мовно-типологічних особливостей української й англійської мов. Такий підхід дозволяє простежити, як універсальні механізми текстової зв'язності реалізовані в конкретних мовних системах.

Проаналізовано такі типи когезивних зв'язків, як референція, субституція, еліipsis, кон'юнкція, а також різновиди лексичної когезії: просте й складне лексичне повторення, проста парафраза, складна парафраза, кореференція, субституція. Порівняння української й англійської традицій дозволило встановити мовно-типологічні відмінності, пов'язані з функціонуванням займенникових форм, синтаксичною організацією та специфікою реалізації повторів.

Отримані результати узагальнюють наявні типології засобів зв'язності, окреслюють їхню функціональну специфіку та уточнюють роль когезії як формальної, а когерентності – як змістової категорії тексту. Підкреслено, що обидва підходи, попри відмінності, пропонують взаємодоповнювальні моделі опису текстових зв'язків.

Стаття створює теоретичне підґрунтя для подальших досліджень у сфері текстолінгвістики, зокрема для аналізу текстів різних типів і жанрів, а також може бути використана в розробці методик лінгвістичного аналізу дискурсу. Розвідка може бути корисною для мовознавців, аспірантів і студентів-філологів, які працюють із проблематикою текстолінгвістики.

Ключові слова: зв'язність, когезія, когерентність, лексична зв'язність, граматична зв'язність.

The article is devoted to a systematic analysis of the typology of cohesion devices in contemporary linguistics through the prism of two scholarly traditions – Ukrainian and Western. The relevance of the study is determined by the need to compare approaches to understanding the category of cohesion, which constitutes a key characteristic of a text as an integral communicative unit. The research outlines the theoretical foundations for interpreting cohesion and coherence and identifies their common and distinctive features. Particular attention is paid to the classification of lexical and grammatical cohesion devices. The article employs a comparative approach involving the analysis of cohesive devices within different theoretical models and their interpretation with regard to the linguistic and typological features of the Ukrainian and English languages. This approach makes it possible to trace how universal mechanisms of textual cohesion are realized in specific language systems.

The following types of cohesive relations are analyzed: reference, substitution, ellipsis, and conjunction, as well as varieties of lexical cohesion, including simple and complex lexical repetition, simple paraphrase, complex paraphrase, coreference, and substitution. A comparison of the Ukrainian and English-language traditions made it possible to identify linguistic and typological differences related to the functioning of pronominal forms, syntactic organization, and the specific ways in which repetition is realized.

The obtained results systematize existing typologies of cohesion devices, delineate their functional specificity, and clarify the role of cohesion as a formal category and coherence as a semantic category of the text. It is emphasized that, despite their differences, both approaches offer complementary models for describing textual relations.

The article provides a theoretical foundation for further research in the field of text linguistics, particularly for the analysis of texts of various types and genres, and may also be used in the development of methodologies for linguistic discourse analysis. The study may be of interest to linguists, PhD candidates, and students of philology working on issues related to text linguistics.

Key words: text cohesion, cohesion, coherence, lexical cohesion, grammatical cohesion.

Постановка проблеми. У лінгвістиці текст виступає цілісною комунікативною одиницею, що має власні категорії, які організують його структуру та зміст. Однією з таких є категорія зв'язності, виявлювана в тексті через різнома-

нітні лексичні, граматичні, прагматичні засоби. Дослідження цих засобів відбувалося в різних наукових школах, зокрема в західній та українській. Відтак у кожного напрямку склалися свої уявлення про ті чи інші засоби зв'язності.

У цьому контексті важливо провести порівняльний аналіз українських і західних підходів до тлумачення поняття зв'язності, а також до визначення основних лексичних і граматичних засобів зв'язності обох лінгвістичних шкіл.

Саме необхідність узагальнення наявних типологій когезивних засобів і зіставлення їх у межах української та західної текстолінгвістики визначає актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематику текстової категорії зв'язності в різні періоди розвитку лінгвістики ґрунтовно досліджували як зарубіжні, так і українські науковці. Теоретичні засади аналізу когезії закладені в працях Р. де Богранда та В. Дреслера, М. Халлідея та Р. Хасана. В українській лінгвістиці питання зв'язності тексту розробляли Т. Єщенко, О. Селіванова, І. Кочан та ін.

Особливої уваги заслуговує розвідка С. Ігнат'євої «Лексична когезія як емоційно-експресивний індикатор українського щоденникового дискурсу (на матеріалі щоденників Івана Чендея)», у якій авторка аналізує різні типи лексичних повторень [1].

Мета статті полягає в типологізації когезивних засобів у сучасній текстолінгвістиці та проведенні порівняльного аналізу української і західної лінгвістичної школи. Для реалізації цієї мети визначено такі завдання:

- 1) здійснити огляд лексичних і граматичних когезивних засобів;
- 2) провести порівняльний аналіз української та західної класифікацій;
- 3) узагальнити результати дослідження та визначити спільні й відмінні риси підходів до трактування когезії в українській і західній текстолінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги сучасної лінгвістики дедалі частіше опиняється текст, оскільки саме він є тією мовною одиницею, у якій найповніше виявляють комунікативні функції мови. Якщо слово й речення забезпечують передавання окремих значень, то текст створює умови для формування завершеного повідомлення, зрозумілого і мовцеві, і адресатові. Дослідники Халлідей і Хасан у своїй праці «Cohesion in English» зазначають: «текст – це не щось на зразок речення, тільки більшого розміру; це щось, що за своєю суттю відрізняється від речення» [2, с. 2].

Текст є настільки багатогранним лінгвістичним явищем, що дослідники досі не можуть запропонувати одностайну дефініцію цього поняття. Його визначають як «усне, писемне або друко-

ване структурно і концептуально організоване словесне ціле» [3, с. 34]. На противагу Т. Єщенко, дослідник К. Паршак уважає, що текстом є «різновид творення мовлення, що має параметри, відмінні від параметрів усного мовлення» [4, с. 196].

Для того щоб розмежувати, що можна вважати текстом, а що ні, лінгвісти звертають увагу на низку категорій. Традиційно до найважливіших категорій тексту мовознавці відносять дискретність, інформативність, референційність, інтертекстуальність, когерентність і когезію (або ж зв'язність). Дві останні є найважливішими текстуальними категоріями.

Терміни когезія і когерентність походять від латинського слова *cohaereo*, яке означає «з'єднуватися, бути з'єднаним», однак лінгвісти проводять чітку межу між цими поняттями. Когезія полягає у формальному поєднанні частин тексту, а когерентність – зв'язності на рівні змісту. Науковець С. Засекін, розмежовуючи поняття когезії і когерентності вважає, що остання є психолінгвістичною категорією, тоді як зв'язність є «суто лінгвістичною категорією» [5, с. 120].

У сучасній українській лінгвістиці замість терміну «когезія» усталилось поняття «зв'язність» як одна з базових властивостей тексту. Попри спільність підходів, науковці акцентують на різних аспектах цього явища. Так, дослідниця К. Рябова розглядає зв'язність як «зв'язки, які тримають текст і надають йому значення» [6, с. 175]. Т. Єщенко уточнює цю позицію, визначаючи зв'язність як текстову категорію, що забезпечує семантико-граматичну та структурно-композиційну інтеграцію окремих компонентів у цілісне словесне утворення [3, с. 145]. Схоже тлумачення тексту пропонує О. Селіванова, розглядаючи зв'язність як механізм розвитку теми тексту, формування інформаційного масиву та інтеграції всіх текстових рівнів [7, с. 501]. Мовознавиця додає, що це необхідно для розуміння такого тексту адресатом [7, с. 501].

Згадані нами М. Халлідей і Р. Хасан у своїй фундаментальній праці «Cohesion in English» подали одне з найвпливовіших визначень зв'язності як семантичного співвіднесення між окремими елементами тексту, яке є визначальним для адекватної інтерпретації змісту висловлення [2, с. 8]. Дослідники акцентують на таких типах зв'язності, як референція, еліпсис, заміна, сполучникові засоби та лексична когезія.

Ще одним важливим дослідженням категорії зв'язності є праця Р. Богранда та В. Дреслера «Introduction to Text Linguistics» [8]. Зв'язність, або ж когезія, є одним із семи стандартів тексту-

альності. Цю категорію визначають дослідники так: «когезія репрезентує способи, у які компоненти, тобто фактичні слова, які ми чуємо або бачимо, взаємопов'язані в межах послідовності» [8, с. 50]. Лінгвісти зазначають, що таке поєднання слів не є випадковим, а зумовлене граматичними залежностями [8, с. 50].

Загалом дослідники виокремлюють понад 100 видів зв'язності. Науковиця І. Кочан виокремлює лінійну та вертикальну зв'язність. Лінійна зв'язність полягає в лексичному або граматичному поєднанні частин тексту. Вертикальна зв'язність виявляється у тому, що окремі частини тексту поєднані не шляхом безпосереднього зчеплення, а опосередковано – через спільну тему, заголовок, ключові поняття, власні назви та ін [9, с. 34]. Розглянемо детальніше граматичну й лексичну зв'язності.

В україністиці граматична зв'язність виражена морфологічними і синтаксичними засобами. До таких граматичних засобів, що поєднують частини тексту, належать займенники (*він, цей, той, такий та ін.*), прислівники (*тут, там, тоді та ін.*), лексичні повтори, синоніми та синонімічні вислови, сполучники (*і, та, але та ін.*), сполучні слова, неповні речення, однакові видо-часові форми дієслів-присудків, єдність місця і часу.

В англійському дискурсі можна навести такі відповідники граматичної зв'язності:

- референція, або кореферентність, тобто «заміна в зв'язній частині тексту певного найменування, властивості чи дії певними детермінантами» [10, с. 22]. Зазвичай кореферентність функціонує у вигляді займенників;

- субституція, яка полягає в тому, що «один компонент замінюється іншим, який виражається тим самим граматичним класом слів» [10, с. 22];

- еліпсис – різновид міжреченнєвого зв'язку, де в наступному реченні опущено певний елемент або компонент, зміст якого є зрозумілим із контексту попереднього висловлення [10, с. 23];

- кон'юнкція – використання сполучників і сполучних засобів для поєднання кількох речень [10, с. 23].

Лексична когезія в україністиці репрезентована повторами. Так, науковиця С. Ігнат'єва, досліджуючи лексичну зв'язність на прикладі щоденникового дискурсу, виокремлює лексичний повтор із синтаксичним поширенням, а також повтори, виражені різними частинами мови (іменниками, прикметниками, дієсловами та ін.) [1]. Своєю чергою британський лінгвіст М. Хої виокремлює такі засоби лексичної зв'язності: просте лексичне повторення, складне лексичне повторення, про-

ста парафраза, складна парафраза, кореферентне повторення і субституція [11].

Просте лексичне повторення означає, що слово або словосполучення, яке траплялося в тексті, повторюється без значних змін [12, с. 203]. Це може бути зміна числа, часу, відмінка і т. ін., однак дослідник О. Волченко зауважує, що просте лексичне повторення не включає артиклі, прийменники, сполучники, допоміжні дієслова і частки [12, с. 204]. На противагу цьому згадувана нами дослідниця С. Ігнат'єва у своїй роботі розглядає сполучники, сполучні засоби і частки як елементи лексичного повторення [1].

Складне лексичне повторення спостерігаємо у випадках, коли дві лексичні одиниці мають спільну кореневу основу, проте не є формально ідентичними, або ж мають однакову форму, але належать до різних частин мови [12, с. 204].

Проста парафраза виникає, коли одну лексичну одиницю замінюють іншою, рівнозначною за змістом [12, с. 204]. Складну парафразу, своєю чергою, трактують як наявність однієї лексичної одиниці, що передбачає існування іншої, проте вони не мають спільної основи [12, с. 204].

Кореферентне повторення, або кореференцію, спостерігаємо у випадках, коли дві лексичні одиниці позначають один і той же об'єкт дійсності, згаданий у контексті [12, с. 204].

Субституція передбачає заміну лексичних одиниць службовими словами [12, с. 204].

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що зв'язність є однією з ключових категорій тексту як в українській лінгвістиці, так і в зарубіжній. У межах цих двох підходів спостерігаємо спільне розуміння зв'язності як категорії, яка полягає у формальному поєднанні текстових компонентів. Відмінності ж полягають у виокремленні таких засобів.

В англійській моделі наявні такі види граматичної зв'язності, як кореферентність, еліпсис, кон'юнкція, аналогами яких в українській лінгвістиці є, відповідно, займенники, неповні речення і сполучники. Також в українському дискурсі наявні такі граматичні засоби зв'язності, як однакові видо-часові форми дієслів-присудків та єдність місця і часу, тоді як в зарубіжній є субституція.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в застосуванні окреслених типологій когезивних засобів до аналізу конкретних текстів різних типів і жанрів, що дасть змогу простежити особливості функціонування лексичних і граматичних засобів зв'язності в реальному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ігнат'єва С. Лексична когезія як емоційно-експресивний індикатор українського щоденникового дискурсу (на матеріалі щоденників Івана Чендея). Журнал «Український смисл». 2025. № 1. С. 55–66. DOI 10.15421/462506.
2. Halliday M. A. K., Hasan R. Cohesion in English. London : Longman, 1976. 374 p.
3. Єщенко Т.А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : видавничий центр «Академія», 2009. 264 с.
4. Паршак К. Д. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2014. Вип. 11. С. 196–199.
5. Засєкін С. В. Когнітивно-дискурсивні S-універсалії перекладу художнього тексту: досвід емпіричного психолінгвістичного дослідження. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. Мовознавство. 2012. Вип. 22. С. 119–123.
6. Рябова К. О. Цілісність і зв'язність як основні текстуальні категорії. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31, № 4. С. 173–176. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.4-2/31>
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
8. De Beaugrande R., Dressler W. Introduction to text linguistics. London & New York : Longman, 1981. 270 p.
9. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 423 с.
10. Григор'єва М-В. Мовні засоби формування когезії у романі Джона Толкієна «Володар перснів». Мовний простір слов'янського світу: досвід і перспективи : тези доповідей II Всеукраїнської міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів і молодих учених. Київ, 2016. С. 21–24.
11. Hoey M. Patterns of Lexis in Text. Oxford : Oxford University Press, 1991. 304 p.
12. Волченко О. М. Лексико-семантичні та граматичні засоби реалізації зв'язності тексту в англо-українському художньому перекладі. Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 45. С. 203–206.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026